

JOURNAL OF MODERN SCIENCE

1 / 6 5 / 2 0 2 6

www.jomswsge.com

DOI: 10.13166/jms/217457

MAGDALENA KAROLAK-MICHALSKA

University Civitas, Poland

ORCID iD: 0000-0002-3282-654X

**KORELACJA ETNOPOLITYKI
I BEZPIECZEŃSTWA W PAŃSTWACH
EUROPY WSCHODNIEJ –
W POSZUKIWANIU NOWYCH
PODEJŚĆ BADAWCZYCH**

**THE CORRELATION OF ETHNOPOLITICS
AND SECURITY IN EASTERN EUROPEAN
COUNTRIES - IN SEARCH OF NEW
RESEARCH APPROACHES**

ABSTRACT

This article aims to analyse the main research paradigms used in ethnopolitics and attempt to fill the methodological research gap by proposing an original research paradigm explaining the cause-and-effect relationships between ethnopolitics and security. The interdisciplinarity of the subject required the selection of adequate research methods. As a result, an integral approach was used to selectively adapt the assumptions of classical research methods used in political science and security sciences. The literature analysis and the comparative method were important, allowing for identifying similarities and differences between the research paradigms studied. As a result of research from the existing knowledge on the main research paradigms in the area of ethnopolitics was verified and integrated, and an innovative research paradigm (ethnopolitical-securitization) was proposed, showing the mechanism of the relationship between the conditions of ethnopolitics, ethnopolitics, and state security. Results were obtained for theories of political science and security science.

KEYWORDS: *ethnopolitics, security, determinants of ethnopolitics, research paradigm, securitization, Eastern Europe*

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza głównych paradygmatów badawczych stosowanych w badaniach nad etnopolityką oraz próba wypełnienia metodologicznej luki badawczej, polegająca na propozycji autorskiego paradygmatu badawczego, wyjaśniającego związki przyczynowo-skutkowe między etnopolityką a bezpieczeństwem. Interdyscyplinarność tematyki wymagała doboru adekwatnych metod badawczych. W rezultacie zastosowano podejście integralne polegające na selektywnej adaptacji założeń klasycznych metod badawczych, stosowanych w politologii i naukach o bezpieczeństwie. Kluczowe znaczenie miały krytyczna analiza literatury oraz metoda porównawcza, która pozwoliła na identyfikację podobieństw i różnic między badanymi paradygmatami badawczymi. W wyniku badań zweryfikowano i zintegrowano dotychczasową wiedzę na temat głównych paradygmatów badawczych w obszarze etnopolityki, a także zaproponowano nowatorski paradygmat badawczy (etnopolityczno-sekurytyzacyjny), ukazujący mechanizm zależności pomiędzy uwarunkowaniami etnopolityki, etnopolityką i bezpieczeństwem państwa. Uzyskano rezultaty dla teorii nauk o polityce i nauk o bezpieczeństwie.

SŁOWA KLUCZOWE: *etnopolityka, bezpieczeństwo, uwarunkowania etnopolityki, paradygmat badawczy, sekurytyzacja, Europa Wschodnia*

WPROWADZENIE

Analiza badań nad etnopolityką państw Europy Wschodniej wskazuje na deficyt syntetycznych opracowań o charakterze diagnostyczno-prognostycznym, które mogłyby wspierać i optymalizować działania instytucji państwowych i innych podmiotów w obszarze etnopolityki i jej powiązań z bezpieczeństwem (Hale, 2008; Kelley, 2004; Zisserman-Brodsky, 2003). W literaturze przedmiotu wprawdzie wskazuje się, że w etnopolityce tych państw istotne są m.in.: regulacje (prawne, samoregulacje różnych grup obywateli czy biznesu), współpraca, kształtowanie pozytywnych bodźców do przyjmowania oczekiwanych postaw, wskaźniki efektywności działań, instytucje (urzędy publiczne oraz sieci współpracy organizacji społecznych), to jednak ustalenia badawcze nie są satysfakcjonujące (Sawiński, 2024). Z kolei praktyka wymusza nowe rozwiązania w zakresie etnopolityki i jej wpływu na bezpieczeństwo państw Europy Wschodniej, co wynika chociażby z generowania się potencjału konfliktogennego i dynamiki wzrostu nastrojów nacjonalistycznych (Everett, 2025). Aktualność wydarzeń z jednej strony, np. w Ukrainie w związku z konfliktem rosyjsko-ukraińskim (Astramowicz-Leyk, Turchyn, 2022; Kaszuba, 2023), czy Republice Mołdawii ze względu na separatystyczne Naddniestrze (Kosienkowski, 2014), z drugiej brak dostępu do danych (np. na Białorusi) (Kiklewicz, 2022), utrudniają formułowanie diagnoz i prognoz dotyczących procesów etnopolitycznych i ich wpływu na bezpieczeństwo regionu Europy Wschodniej.

Oceniając stan badań nad etnopolityką, warto zważyć, że etnopolityka znajduje się w sferze zainteresowań badawczych reprezentujących nie tylko politologów czy etnologów (Chałupczak, Zenderowski, Baluk, 2015; Turaev, 2004; Wierzbicki, 2008). Stanowi istotną część badań stosunków międzynarodowych (Gil, 2022; Dulak, 2024; Ołędzka, 2024). Również na gruncie demografii (demografia etniczna) prowadzone są badania odnoszące się do migracji, przyrostu naturalnego w odniesieniu do grup etnicznych, struktury społeczno-ekonomicznej ludności zamieszkującej dane terytorium, a także przestrzennego rozmieszczenia grup etnicznych (Lizińska, Kisiel, Danileviča, 2024; Mełkę, 2024; Poniedziałek, 2022). Podobnie intensywnie rozwijająca się dyscyplina nauk o bezpieczeństwie (*security studies*) eksploruje czynniki etniczne jako potencjalnie warunkujące bezpieczeństwo wewnętrzne

i międzynarodowe, w tym w kontekście konfliktów etnicznych (Kaszuba, Stempień, 2022; Mikheieva, Jaroszewicz, 2024; Minkina, 2022; Madyarbekova, Kilybayeva, Abildayev, Suleimenova, 2025). Etnopolityka jest również przedmiotem badań historyków. Wpisuje się także w rozważania badaczy nad:

1. zarządzaniem bezpieczeństwem państwa, szczególnie wieloetnicznego (Bodio, 2014);
2. ochroną praw mniejszości narodowych/etnicznych w przestrzeni politycznej, społecznej, ekonomicznej i kulturalnej (Astramowicz-Leyk, Kordonski, 2022; Gil 2022a; Janusz, 2011);
3. separatyzmami etnicznymi oraz ruchami irredentystycznymi (Starodubtseva, 2023);
4. konfliktami etnicznymi (Kaźmierczak, Laskowski, 2024; Wierzbicki, 2018);
5. unormowaniem statusu mniejszości etnicznych czy grup etnicznych w państwie nieposiadającym narodu tytularnego na poziomie formy państwa i ustroju/systemu politycznego (etnokracja, demokracja etniczna) (Bodio, 2014; Saracino, 2024; Vlasenko, Honiukova, 2024);
6. politykami publicznymi państwa (np. językową, wyznaniową, imigracyjną, bezpieczeństwa (Bałık, 2021; Dvorak, Burkšienė, Sadauskaitė, 2019; Zenderowski, Chałupczak, Baluk, 2015).

Przegląd literatury wskazuje, że problematyka etnopolityki od początku lat 90. XX w. była kontekstowo podejmowana w analizach badaczy polskich i zagranicznych. Wraz z transformacją ustrojową przestrzeni poradzieckiej, zarówno w państwach byłego ZSRR, jak i w Polsce oraz w państwach Europy Zachodniej powstał krąg naukowców (politologów, historyków, socjologów, etnologów) badających zagadnienia związane z funkcjonowaniem mniejszości narodowych i etnicznych w przestrzeni poradzieckiej. W literaturze zagranicznej (badaczy z Europy Wschodniej) jedne z pierwszych opracowań z zakresu etnopolityki dotyczyły tożsamości narodowej, statusu prawnego, liczebności oraz charakteru skupisk i pozycji mniejszości w strukturach etnicznych państw Europy Wschodniej (Sovoskul', 2001; Kosmarskaa, 2003). Badania nad etnopolityką były także przedmiotem rozważań analityków zachodnich (Brubaker, 2005; Laruelle, 2008), którzy poszerzyli je o wątki aktywności społeczno-politycznej mniejszości w Europie Wschodniej. Również dalsze badania nad etnopolityką,

w tym dotyczące m.in. nacjonalizmu, koncepcji narodu oraz stosunków międzyetnicznych w przestrzeni poradzieckiej koncentrują się wśród badaczy rosyjskich (Abdulatipov, 2004; Dubin, 2006; Kokšarov, 2001; Tiškov, 2013; Tavadov, 2004; Turaev, 2004; Sadohin, Šabaev, 2005). Cenną wiedzę na temat nacjonalizmu ludności obszaru poradzieckiego stanowią prace badaczy kazachstańskich (Nečiporenko, Nysanbaev, 2005). Z kolei zachodni autorzy koncentrowali się na wątku etniczności i narodu (Flynn, 2007; Heinemann-Grüder, 2007; Jentsch, Nickel, 2004; Kolstø, 2018; Poppe, Hagendoorn, 2003). Podobnie polscy uczeni wzbogacali stan badań nad etnopolityką, w tym m.in. nad aspektami polityki etnicznej Białorusi (Mironowicz, 2007), polityki etnicznej Mołdawii (Kosienkowski, 2014), ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w państwach Europy (Janusz, 2011), czy teoretycznej konceptualizacji polityki etnicznej (Chałupczak, Zenderowski, Baluk, 2015). Szczególnie cenne są badania na temat sekurytyzacji problematyki mniejszości narodowych i etnicznych (Szyszlak, 2015; 2015a), etnopolityki w państwach Europy Wschodniej i Azji Centralnej (Holzer, Mareš 2018; Wierzbicki, 2008; 2018; Wierzbicki, Karolak-Michalska, 2016) czy w końcu na temat polityzacji etniczności i etniczacji polityki (Bodio, 2014).

Dokonana kwerenda literatury krajowej i zagranicznej pozwoliła zidentyfikować m.in. luki poznawcze o charakterze:

- a. *teoretycznym* – wynikające ze słabego i fragmentarycznego rozpoznania uwarunkowań etnopolityki w państwach Europy Wschodniej, głównie w Białorusi, Republice Mołdawii i Ukrainie, w tym kompleksowych analiz na temat planowania, wdrażania i monitorowania rozwiązań etnopolityki oraz jej powiązań z bezpieczeństwem w państwach Europy Wschodniej;
- b. *metodologicznym* – przejawiające się w ograniczonym zapleczu instrumentów analitycznych, w tym paradygmatów badawczych pozwalających wyjaśniać związki przyczynowo-skutkowe między etnopolityką a bezpieczeństwem;
- c. *empirycznym* – związane z niezadowalającym stopniem zaawansowania badań ilościowych i jakościowych, m.in. identyfikujących i wyjaśniających związki etnopolityki z bezpieczeństwem państw Europy Wschodniej;

- d. d) *praktycznym* – ujawniające dość skromną działalność ekspercką, ważną dla podmiotów kreujących etnopolitykę i odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w państwach Europy Wschodniej.

Przegląd literatury oraz identyfikacja luk badawczych dotyczących etnopolityki i bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej prowadzi do wniosku, że istnieje deficyt opracowań z zakresu uwarunkowań etnopolityki i ich bezpośrednich związków z bezpieczeństwem w państwach Europy Wschodniej. Problematyka ta wymaga pogłębionych badań, dotyczących decyzji i realizacji zadań etnopolityki na szczeblach krajowym i regionalnym, a także eksploracji regulacji wdrożeniowej, zapewniającej spójność i skuteczność etnopolityki. Wypracowanie nowego podejścia badawczego (paradygmatu) może przynieść wiele korzyści, m.in. pogłębić stan badań nad etnopolityką i bezpieczeństwem państwa w wymiarze metodologicznym.

Celem artykułu jest analiza głównych paradygmatów badawczych stosowanych w badaniach nad etnopolityką oraz próba wypełnienia metodologicznej luki badawczej, polegająca na propozycji autorskiego paradygmatu badawczego, pozwalającego wyjaśniać związki przyczynowo-skutkowe między etnopolityką a bezpieczeństwem. Autorka stawia dwa pytania badawcze:

1. Jakie są główne paradygmaty badawcze, za pomocą których bada się zagadnienia etnopolityki i w jakim stopniu korelują one z problematyką bezpieczeństwa?
2. Na czym polega oryginalność nowego podejścia badawczego, pozwalającego wyjaśniać związki przyczynowo-skutkowe między etnopolityką a bezpieczeństwem?

Cel badawczy realizowany jest przy wykorzystaniu metod właściwych nie tylko naukom o polityce, ale także dyscyplinom pokrewnym. Interdyscyplinarność i wieloaspektowość prezentowanej tematyki wymagała doboru adekwatnych metod badawczych. W rezultacie zastosowano *podejście integralne*, które częściowo wypełnia lukę poszukiwań konceptualnych w zakresie badań nad etnopolityką i bezpieczeństwem. *Podejście integralne* uwzględnia dorobek metodologiczny z obszaru nauk o polityce i nauk o bezpieczeństwie, co w praktyce pozwala ocenić poziom korelacji etnopolityki

i bezpieczeństwa. Polega na selektywnej adaptacji założeń klasycznych metod badawczych stosowanych w politologii i naukach o bezpieczeństwie. Szczegółowo wykorzystano w nim:

1. *krytyczny przegląd literatury wsparty techniką jej jakościowej analizy* (dotyczył głównie etnopolityki w kontekście możliwości wykorzystania jej stanu zaplecza teoretyczno-metodologicznego do nauk o bezpieczeństwie);
2. *metodę porównawczą* (pozwalającą na badanie podobieństw i różnic pomiędzy procesami i zjawiskami zachodzącymi na pograniczu etnopolityki i bezpieczeństwa; metoda porównawcza umożliwiła identyfikację podobieństw i różnic między badanymi paradygmatami badawczymi). Uwzględniwszy ograniczenia badawcze, w tym związane ze skromnym stanem zaplecza teoretyczno-metodologicznego badanej problematyki, a także związane z ograniczeniami technicznymi tekstu, nacisk narracji położono na kwestie najistotniejsze, mające na celu realizację celu badawczego.

GLÓWNE PARADYGMATY STOSOWANE W BADANIU ETNOPOLITYKI

Analiza literatury przedmiotowej wskazuje na skromny stan zaplecza teoretyczno-metodologicznego dostarczającego skutecznych narzędzi do badań nad etnopolityką. Przy tym skala problemów i wyzwań w tym zakresie jest znacząca. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że zaplecze to jest w stadium tworzenia. Do wyjątków należą opracowania o ambicjach teoretyczno-metodologicznych z danego obszaru. Są to na ogół badania rozproszone i kontekstowe. Jeśli autorzy podejmują kwestie teoretyczno-metodologiczne (*theoretical framework*) dotyczące polityki etnicznej, to na ogół marginalnie (stanowią one 10–15% objętości tekstu) (Chałupczak, Zenderowski, Baluk, 2015, s. 62). Stąd wyzwaniem jest odpowiedź na pytanie, przy użyciu jakich instrumentów, zwłaszcza paradygmatów i metod, można eksplorować etnopolitykę.

W badaniu etnopolityki duże znaczenie ma stosowany paradygmat badawczy, rozumiany jako zespół reguł postępowania, umożliwiający rozwiązanie konkretnego problemu (Babiński, 2004, s. 11). Problematyka etniczna, znajdując się w kręgu zainteresowań wielu dyscyplin naukowych (politologia, socjologia, historia, etnologia), analizowana jest za pomocą różnych paradygmatów,

których podstawę tworzy dorobek i metodologia tych dyscyplin (Browarek, 2018, s. 51; Stelmach, Lorenc, Łukaszewski, 2018). Wśród najczęściej wykorzystywanych w badaniach nad etnopolityką znajdują się paradygmaty:

- *etniczno-polityczny*, który bazuje na założeniu, że naród jest zbiorowością kulturową, a także polityczną, dążącą do podmiotowości politycznej; kładzie nacisk na analizę świadomości, ideologii, instytucji, przywództwa, celów; w paradygmacie tym ma miejsce rozróżnienie narodu jako zbiorowości politycznej, wewnątrznie zróżnicowanej kulturowo, i grup etnicznych zasadniczo jednolitych kulturowo i pozbawionych cech politycznych; wyodrębnia się podejście zakładające prymat państwa i jego instytucji w powstawaniu i przemianach etniczności oraz podejście uznające wtórną rolę państwa na rzecz etnosu i praw jego rozwoju; podejście to jest użyteczne w etnopolityce do badania m.in. narodów państw jako zbiorowości kulturowo-politycznych;
- *społeczno-ekologiczny*, wywodzący się z postulatów badawczych tzw. szkoły chicagowskiej lub szkoły ekologicznej, zakładający, że naród oraz inne zbiorowości etniczne to określone typy zbiorowości społecznych; w ujęciu tym o charakterze, kształcie, zawartości, poczuciu odrębności, ideologii zbiorowości etnicznej decydują takie czynniki społeczne, jak: posiadanie własnego terytorium i stopień jej ekskluzywności etnicznej, a także odrębności ekonomiczne, interesy grupowe i ich realizacja, zagrożenia, postawy i charakter kontaktów z innymi grupami społecznymi; w paradygmacie tym akcentuje się grupowy charakter etniczności, eksponuje znaczenie np. cech ekologicznych; postępowanie to jest użyteczne w etnopolityce do badania m.in. typów zbiorowości społecznych w państwach wieloetnicznych i wielokulturowych;
- *psychologiczno-behawioralny*, który kładzie nacisk na tok postępowania badawczego, zakładającego, że zbiorowości etniczne to zbiory ludzi o określonych postawach, przekonaniach i zachowaniach; nacisk kieruje się na poznanie postaw i zachowań, mniej wagi przykładając do poznania ich społecznych uwarunkowań; podejście jest użyteczne w etnopolityce do badania m.in. sekurytyzacji, także postaw, stereotypów etnicznych, ksenofobii i wrogości w relacjach etnicznych;

- *tożsamościowy*, koncentrujący uwagę na więziach tożsamościowych, psychopolitycznych aspektach (świadomości, postawach itp.) tożsamości grup narodowych i etnicznych (Chałupczak, Zenderowski, Baluk, 2015, s. 64–65).

W literaturze polskiej inspirujący paradygmat etnopolityki proponują Walenty Baluk, Henryk Chałupczak, Radosław Zenderowski. W ramach tego paradygmatu zakłada się następujący tok postępowania badawczego:

- a. identyfikację specyfiki polityki etnicznej jako przedmiotu badań naukowych;
- b. opisanie i wyjaśnienie determinantów polityki etnicznej państwa, rozumianych jako określone, obiektywne sytuacje, fakty i okoliczności, w których kształtuje się i realizuje dana polityka;
- c. artykulację i analizę funkcjonowania podmiotów badanej polityki – charakterystyce winny być poddane: organy i instytucje kreujące oraz realizujące politykę etniczną; dynamika i okoliczności tworzenia instytucji zajmujących się badaną problematyką; podmioty niepubliczne, reprezentujące mniejszości narodowe i etniczne, organizacje pozarządowe, kościoły itp.;
- d. eksplorację koncepcji polityki etnicznej państwa, dzięki której powinny być ustalone i nazwane modele, strategie i programy, ich ranga oraz etapy przewidziane do realizacji;
- e. analizę realizacji polityki etnicznej państwa – nacisk należy położyć na krytyczną charakterystykę przedsięwzięć praktycznych, skierowanych do mniejszości narodowych i do wybranych grup etnicznych;
- f. przygotowanie bilansu polityki etnicznej państwa, odnoszącego się do standardów ochrony mniejszości, prawa wewnętrznego i międzynarodowego, interesów podmiotów oraz odbiorców badanej polityki, a także *recenzentów* w postaci państw macierzystych mniejszości narodowych i przedstawicieli społeczności międzynarodowej;
- g. sformułowanie prognozy dla etnopolityki danego państwa, w której warto podjąć próbę sporządzenia scenariusza działań państwa, mniejszości narodowych i etnicznych i otoczenia międzynarodowego; przedmiotem prognozy winna się stać potencjalna polityka etniczna państwa (Chałupczak, Zenderowski, Baluk, 2015, s. 66–68).

Interesujące podejście do paradygmatu badań polityki etnicznej przedstawia R. Zenderowski, koncentrując uwagę na dwóch podejściach do polityki etnicznej. Politolog zauważa, że na poziomie treści polityki etnicznej istnieje opozycja między polityką etniczną rozumianą w perspektywie konfliktu etnicznego i napięć redystrybucji ograniczonych zasobów materialnych i niematerialnych między poszczególne grupy etniczne/narody a polityką etniczną pojmowaną w perspektywie współpracy międzyetnicznej. Widoczna jest walka *wszystkich ze wszystkimi* o ograniczone zasoby. W drugim ujęciu dostrzegalna jest współpraca na bazie przekonania, że konflikt generuje straty po obu stronach, podczas gdy kooperacja zwiększa zyski wszystkich uczestników (Zenderowski, 2015, s. 32). Badacz konkluduje, że częściej stosowane jest myślenie o polityce etnicznej w perspektywie konfliktu etnicznego, gdyż polityka ta jest postrzegana w kategoriach dążenia do zachowania lub umocnienia uprzywilejowanej pozycji narodu tytularnego kosztem pozostałych grup etnicznych, ewentualnie działań mających na celu ich marginalizację (np. społeczną, kulturową) czy eliminację (np. poprzez asymilację, wysiedlenia). Patrząc jednak przez pryzmat definicji polityki etnicznej, można zauważyć, że częściej polityka etniczna jest definiowana w kategoriach współpracy międzyetnicznej, a do najczęściej deklarowanych celów tej polityki zalicza się m.in. partycypację polityczną mniejszości w systemie politycznym państwa, tworzenie warunków do współpracy między grupami etnicznymi, czy rozwiązywanie konfliktów etnicznych (Zenderowski, 2015, s. 33; Browarek, 2018, s. 53).

Inne podejście prezentuje Andrzej Wierzbicki, który w badaniach etnopolityki w państwach Azji Centralnej koncentruje uwagę na jej trzech komponentach:

1. etniczności, wyrażanej przez wspólnoty etniczne w polityce i życiu społecznym;
2. organizmach etnopolitycznych, obejmujących całokształt form organizacji życia społecznego i ich instytucji politycznych, w tym norm prawnych i politycznych, a także ukształtowanych tradycją i zwyczajami instytucji etniczno-społecznych;
3. procesach etnopolitycznych, obejmujących reprezentację polityczną wspólnot etnicznych w organach władzy, ich partycypację w zarządzaniu państwem i zachowania polityczne, działalność etnicznych organizacji społeczno-politycznych, procesy narodotwórcze, kwestie językowe (Wierzbicki, 2008).

Dokonany przegląd literatury prowadzi do wniosku, że wśród polskich opracowań naukowych uwidacznia się już sygnalizowany deficyt paradygmatów badań etnopolityki, które odnoszą się do powiązań etnopolityki z bezpieczeństwem. Analogiczna sytuacja występuje w badaniach naukowców zagranicznych (Abdulatipov, 2004; Brubaker, 2005; Dubin, 2006; Kokšarov, 2001; Laruelle, 2008; Tiškov, 2013; Turaev, 2004; Sadohin, Šabaev, 2005). Analiza paradygmatów etnopolityki/polityki etnicznej prowadzi do wniosku, że z jednej strony można wskazać różnorodność podejść oraz dbałość o kompletność i wyczerpanie zagadnień badanej problematyki. Z drugiej, widoczny jest znikomy wątek relacji etnopolityki z innymi politykami państwa, w tym z polityką bezpieczeństwa.

Poszukiwania konceptualne w obszarze etnopolityki należy ocenić krytycznie ze względu na obecny stan zaawansowania badań nad etnopolityką. Niejednokrotnie traktowana jest przez badaczy z pominięciem jej szerszego kontekstu związanego z funkcjonowaniem państwa, w tym zapewniania jego bezpieczeństwa. W danej sytuacji istnieje potrzeba zwrócenia większej uwagi na sposób realizacji etnopolityki (*modus operandi*) i jej korelacje z bezpieczeństwem państwa. Kwestia ta jest istotna, co uzmysławia chociażby aneksja Krymu w 2014 r. i wojna rosyjsko-ukraińska rozpoczęta w lutym 2022 r. Potrzebne jest więc podejście transgresyjne – wychodzące poza istniejące stereotypy badawcze oraz integrujące/implementujące wiedzę z różnych dyscyplin naukowych.

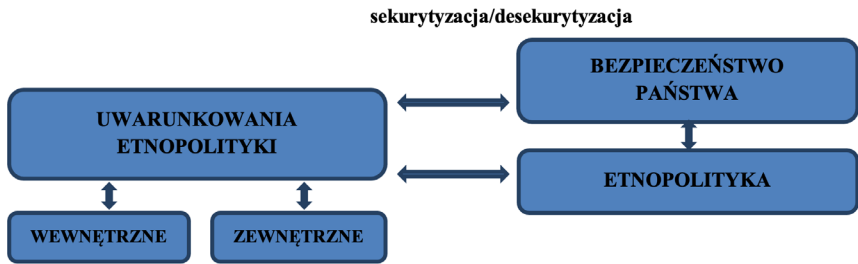
NOWE PODEJŚCIE BADAWCZE ŁĄCZĄCE ETNOPOLITYKĘ I BEZPIECZEŃSTWO

Łukę poszukiwań konceptualnych w obszarze etnopolityki może częściowo wypełnić nowy *paradygmat etnopolityczno-sekurytyzacyjny*, który łączy wzorce postępowania badawczych z zakresu nauk o polityce i bezpieczeństwie. Oryginalność proponowanego paradygmatu wyraża się w szerszym ujęciu etnopolityki (uwarunkowania, relacje, procesy i zasoby w te procesy zaangażowane), ukazującym jej korelacje z bezpieczeństwem państwa. Ujęcie to może wnieść wiele idei, wątków i inspiracji do formułowania nowych paradygmatów, podejść i metod nad etnopolityką. Paradygmat wzbogaca istniejące podejścia o nowe elementy, które mogą służyć dalszym badaniom naukowców nad

wpracowaniem modelu projektowania i realizacji etnopolityki, który sprzyja umocnieniu bezpieczeństwa państw.

Proponowany paradygmat obejmuje triadę, którą stanowią: *uwarunkowania etnopolityki, etnopolityka, bezpieczeństwo*, szczegółowo dotyczące:

1. uwarunkowań wewnętrznych i ich wpływu na etnopolitykę; są to uwarunkowania:
 - a. etnodemograficzne (liczebność i udział mniejszości w strukturze etnicznej i socjoekonomicznej społeczeństwa; charakter skupisk mniejszości i ich odległość od państw macierzystych; czas i okoliczności pobytu mniejszości),
 - b. tożsamościowe (poczucie tożsamości narodowej/etnicznej mniejszości; religia mniejszości; status języka ojczystego mniejszości; stereotypy narodowościowe),
 - c. prawne (status prawny mniejszości vs. status narodu tytularnego; stopień wyspecjalizowania podmiotów kreujących i realizujących etnopolitykę),
 - d. procesy etnopolityczne (stopień zorganizowania i aktywność społeczno-polityczna mniejszości narodowych i etnicznych; reprezentacja mniejszości w organach władzy państwowej); przy czym wpływ ten jest wzajemny, tzn. etnopolityka również wpływa na uwarunkowania wewnętrzne;
2. uwarunkowań zewnętrznych i ich wpływu na etnopolitykę (prawno-międzynarodowe zobowiązania państwa wobec mniejszości; stosunki bilateralne w kontekście mniejszości narodowych; umiędzynarodowienie kwestii etnicznych; polityka państw macierzystych względem rodaków za granicą);
3. uwarunkowań etnopolityki w kontekście sekurytyzacji lub desekurytyzacji (wskazanie, kto i w jaki sposób jej dokonuje) i ich wpływu na bezpieczeństwo państwa; charakter oddziaływań jest wzajemny;
4. wpływu bezpieczeństwa państwa na etnopolitykę i etnopolityki na bezpieczeństwo państwa.

Schemat 1. Paradygmat etnopolityczno-sekurytyzacyjny

Źródło: opracowanie własne.

Zaproponowany paradygmat nie wyczerpuje uwarunkowań etnopolityki, których jest znacznie więcej. Uwzględni kluczowe uwarunkowania etnopolityki i ich wpływ na bezpieczeństwo w państwach Europy Wschodniej.

Przenikanie się, różnorodność uwarunkowań etnopolityki i bezpieczeństwa ujawnia procesy rozwojowe wynikające z natury zmian zachodzących w państwie, postawy decydentów wobec wyzwań cywilizacyjnych (w tym związane ze współistnieniem wielu narodowości na obszarze jednego państwa), podsystemy połączone z zadaniami i obszarami aktywności państwa oraz ich dyslokacją w przestrzeni. Głównym zadaniem władz publicznych w rzeczywistości społeczno-politycznej wieloetnicznych społeczeństw jest postępowanie strategiczne. W sferze projektowania i realizacji zadań etnopolitycznych sytuują się zagadnienia mające znaczenie w funkcjonowaniu państwa w układzie wertykalnym i horyzontalnym. Kluczowe jest zapewnienie spójności działań, wspieranie programów operacyjnych i projektów inwestycyjnych, które realizują zasady i cele tworzone w interesie wspólnotowym, państwowym i szerzej regionalnym, w tym także w zakresie zapewnienia dobra, jakim jest bezpieczeństwo.

W kontekście powyższego nowego podejścia badawczego rzetelność badawcza wymaga doprecyzowania, czym jest *sekurytyzacja*. Teoria sekurytyzacji powstała w latach 90. XX w. i wywodzi się ze szkoły kopenhaskiej. Ole Wøever, który wprowadził kategorię sekurytyzacji do badań bezpieczeństwa, definiował ją jako *akt mowy* (*speech act*), za pomocą którego pozycjonuje się konkretne zagadnienie w kategoriach zagrożeń egzystencjalnych. Teoria aktów mowy bazuje na spostrzeżeniu, że za pomocą języka można nie tylko przekazywać

informację, lecz także tworzyć fakty społeczne. Oznacza to, że są wypowiedzi, które nie tylko opisują świat, ale go tworzą. Nie tyle ważny jest wymiar prawdziwości, co wymiar trafności. W związku z tym nie jest istotne, czy zagrożenie istnieje obiektywnie, ale to, jak zostanie przedstawione, przez kogo i za pomocą jakich argumentów (Buzan, Woever, 2003, s. 491). Sekurytyzacja koncentruje się na intersubiektywnym procesie włączania/wyłączania niektórych zagadnień do sfery bezpieczeństwa (Fijałkowski, 2012, s. 150–151). Oznacza również *przesuwanie* zagadnienia ze sfery politycznej do obszaru sytuacji wyjątkowej, tak aby stworzyć warunki do uzasadnionego lub nieuzasadnionego działania z pominięciem typowych zasad postępowania zgodnych z obowiązującymi procedurami (Balzacq, Léonard, Ruzicka, 2016, s. 494–531).

W sekurytyzacji ważną rolę odgrywają aktorzy (podmioty) sekurytyzujący oraz audytorium. Wskazują na zagrożenie bezpieczeństwa danego obiektu (przedmiotu bezpieczeństwa), rozpoczynając sekurytyzację i kierując ten przekaz w stronę odbiorców. To aktor (podmiot) sekurytyzujący definiuje daną kwestię jako należącą do zakresu bezpieczeństwa i stanowiące źródło zagrożenia (Błahut-Prusik, 2018, s. 86; Szyszlak, 2015, s. 29–30). Dla sukcesu sekurytyzacji ważne jest, aby aktorzy sekurytyzujący dotarli z przekazem do audytorium, dla którego będzie on przekonujący. Wykorzystywane argumenty trafiają do osób, które postrzegają dany język jako istotny z punktu widzenia odczuwanego jako rzeczywiste bądź potencjalne zagrożenia bezpieczeństwa własnego lub też społeczności lokalnej, własnej grupy etnicznej, państwa zamieszkiwania (zagrożenia te mogą mieć różnorodny charakter: ekonomiczny, kulturowy, polityczny itp.). Motywy działania podmiotów sekurytyzujących są różnorodne (np. partie polityczne, włączając problematykę mniejszości do zakresu bezpieczeństwa, liczą na przejęcie segmentu elektoratu).

Wśród podmiotów sekurytyzujących szczególna rola przypada rządowi, co jest podyktowane instrumentami, jakimi dysponuje w procesie włączania języka do obszaru bezpieczeństwa i ze względu na wpływ na realizację polityk szczegółowych państwa. Cele rządu mogą być różnorakie: począwszy od odwrócenia uwagi społeczeństwa od innych problemów, chęć pozyskania/utrzymania poparcia obywateli, poprzez ograniczenie wpływów mniejszości (ekonomicznych itp.). Do aktorów sekurytyzacji należą również władze samorządowe, organizacje pozarządowe, media, państwa trzecie. Przypadkiem

szczególnym jest sytuacja, kiedy aktorem w sekurytyzacji staje się sama mniejszość (jej reprezentanci) – jako zagrożone w swej egzystencji przedstawiane są tożsamość, język, wartości, kulturowe dziedzictwo materialne mniejszości itp. (Szyślak, 2015a, s. 105, 114–116). Należy dodać, że sekurytyzacja może występować w przestrzeni lokalnej, krajowej i międzynarodowej, wywołując różnorakie skutki, w tym: *systemowe*, polegające m.in. na pojawieniu się nowych instytucji, rozwiązań prawnych; *polityczne*, kiedy dla wyjaśnienia sekurytyzacji można użyć określenia *skrajne upolitycznienie*; *społeczne*, w postaci konfliktów społecznych, o niskim i wysokim natężeniu; towarzyszyć im może pogłębienie procesu izolacji danej grupy, wykluczenia społecznego; *jednostkowe*, gdy pojawia się brak poczucia bezpieczeństwa (Szyślak, 2015, s. 30–31).

Kończąc rozważania nad specyfiką paradygmatu etnopolityczno-sekurytyzacyjnego, warto dodać, że rozpoznanie katalogu uwarunkowań etnopolityki w państwach Europy Wschodniej może przyczynić się do uzyskania wielu korzyści, m.in.: ochrona *status quo*, tożsamości i stanu posiadania narodu tytularnego, prawa mniejszości, integracja członków narodu tytularnego, utrzymanie więzi z rodakami mieszkającymi za granicą, integrowanie członków mniejszości, dystrybuowanie ograniczonych zasobów między grupy etniczne/narodowe, tworzenie procedur i instytucji definiujących relacje między władzą publiczną a grupami etnicznymi, zarządzanie konfliktami społecznymi o podłożu etnicznym, generowanie wiedzy na temat narodu i grup etnicznych oraz zachęcanie do przyjmowania określonych postaw wobec nich. Ponadto etnopolityka umożliwi tworzenie kanałów komunikacji pomiędzy jej podmiotami oraz zwiększa możliwość zainicjowania działań na rzecz obywatelskiej/politycznej partycypacji mniejszości. I co najważniejsze, etnopolityka może stać się istotnym elementem wpływającym na bezpieczeństwo państw.

Identyfikacja czynników warunkujących etnopolitykę, a zarazem wprost lub pośrednio wpływających na stan bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej, zyskuje na znaczeniu. Sprzyja ona skuteczności procesów decyzyjnych władz państwowych, w tym zdefiniowaniu sposobów osiągnięcia zakładanych celów w sferze bezpieczeństwa. Jest ona również istotna z punktu widzenia uchwylenia znaczenia etnopolityki w modernizacji państw i społeczeństw w różnych sferach życia (gospodarce, rozwoju przedsiębiorczości itp.).

WNIOSKI

Przeprowadzone badania pozwalają odpowiedzieć na postawione pytania badawcze.

1. W literaturze przedmiotu występuje deficyt paradygmatów badań etnopolityki, które odnoszą się do powiązań etnopolityki z bezpieczeństwem. Analiza paradygmatów etnopolityki prowadzi do wniosku, że z jednej strony można wskazać różnorodność podejść oraz dbałość o komplementarność i wyczerpanie zagadnień badanej problematyki. Z drugiej, widoczny jest znikomy wątek relacji etnopolityki z innymi szczegółowymi politykami państwa, w tym z polityką bezpieczeństwa.
2. Oryginalność nowego *paradygmatu etnopolityczno-sekurytyzacyjnego* wyraża się w szerszym ujęciu etnopolityki (uwarunkowania, relacje, procesy i zasoby w te procesy zaangażowane), ukazującym jej korelacje z bezpieczeństwem państwa. Ujęcie to może wnieść wiele idei, wątków i inspiracji do formułowania nowych paradygmatów, podejść i metod nad etnopolityką. Paradygmat wzbogaca istniejące podejścia o nowe elementy, które mogą służyć dalszym badaniom nad wypracowaniem modelu projektowania i realizacji etnopolityki, który sprzyja umocnieniu bezpieczeństwa państw.

W trakcie dociekań naukowych uzyskano kilka *rezultatów dla teorii nauk o polityce i nauk o bezpieczeństwie*:

1. weryfikacja i integracja dotychczasowej wiedzy na temat badanego zagadnienia (przegląd i analiza głównych paradygmatów badawczych w obszarze etnopolityki pod kątem ich związku z problematyką bezpieczeństwa);
2. stworzenie kompleksowego zbioru informacji na temat podejść badawczych stosowanych w etnopolityce;
3. stworzenia nowatorskiego paradygmatu badawczego (etnopolityczno-sekurytyzacyjny), ukazującego mechanizm zależności pomiędzy uwarunkowaniami etnopolityki, etnopolityką a bezpieczeństwem państwa.

Uzyskane efekty badań mogą zostać wykorzystane w zakresie:

- a. dalszych analiz teoretycznych i empirycznych dotyczących etnopolityki i jej związków z bezpieczeństwem państwa, w tym głównie z bezpieczeństwem etnopolitycznym;
- b. badań naukowych nad etnopolityką w naukach o polityce/naukach o bezpieczeństwie, w szczególności nad sekurytyzacją/desekurytyzacją potencjału demograficznego i mobilizacyjnego mniejszości narodowych i etnicznych w państwach Europy Wschodniej;
- c. wypracowania kompleksowego podejścia dotyczącego wpływu etnopolityki i jej uwarunkowań na potencjał destabilizacji bezpieczeństwa w państwach Europy Wschodniej.

Należy również wspomnieć o teoretycznych implikacjach wykraczających poza analizowany obszar badawczy. Przedstawione badania mogą inspirować badaczy do wyznaczania potencjalnych kierunków przyszłych badań nad etnopolityką w naukach o polityce/naukach o bezpieczeństwie oraz powiązaniem etnopolityki z innymi, wielowymiarowymi zagadnieniami z obszaru bezpieczeństwa. Wzbogacają o nowe wątki zasób analiz odnoszących się do zagadnień etnopolityki i bezpieczeństwa, tym samym powiększają istniejące już w literaturze przedmiotu opracowania na temat problemów etnopolityki w państwach poradzieckich i wypełniają częściowo istniejący w tej materii deficyt badań.

Rzetelność naukowa nakazuje doprecyzować, że proces badawczy obarczony był wieloma ograniczeniami. Dotyczyły one m.in. przyjętej koncepcji, aby zawarte rozważania miały nie tylko charakter podsumowujący pewien etap prowadzonych badań, lecz także stanowiły wstęp dla kolejnych. Wielość problemów, które udało się poddać analizie, jak i tych, które wciąż pozostają do zbadania, dowodzi złożoności i wieloaspektowości powiązań między etnopolityką a bezpieczeństwem.

Katalog rekomendacji dotyczy głównie dalszego wzbogacania przez badaczy stanu zaplecza teoretyczno-metodologicznego z zakresu etnopolityki i konstruowania nowych podejść/modeli badawczych łączących etnopolitykę i bezpieczeństwo, w szczególności służących projektowaniu i realizacji etnopolityki, które będą sprzyjać umocnieniu bezpieczeństwa państw.

Przeprowadzone analizy pozwalają zasugerować przyszłe obszary badawcze nad wzajemnym oddziaływaniem etnopolityki i bezpieczeństwa:

- a. badania empiryczne w państwach Europy Wschodniej na temat podobieństw i różnic w kontekście uwarunkowań etnopolityki oraz sekuryzacji potencjału demograficznego i poziomu polityzacji mniejszości narodowych i etnicznych, w tym skali zjawiska i podmiotów sekuryzujących;
- b. długoterminowy wpływ etnopolityki na optymalizację bezpieczeństwa etnopolitycznego państw Europy Wschodniej;
- c. identyfikacja zagrożeń etnopolitycznych w państwach Europy Wschodniej;
- d. pogłębienie stanu badań nad wpływem etnopolityki na proces stabilizacji/destabilizacji bezpieczeństwa Europy Wschodniej oraz regionu poradzieckiego.

Należy dodać, że historia badań nad uwarunkowaniami etnopolityki w państwach Europy Wschodniej jest stosunkowo niedługa (większość publikacji z tego zakresu powstaje od końca lat 90. XX w.), tym samym w przestrzeni poradzieckiej wciąż istnieje wiele nieopisanych zjawisk, które należałoby przeanalizować, m.in. w obszarze optymalizacji bezpieczeństwa etnopolitycznego. Badania powinny uwzględniać wszystkie państwa powstałe po rozpadzie ZSRR, co umożliwiłoby porównanie nie tylko etnopolityki, ale także jej implikacji dla bezpieczeństwa państw, a co szczególnie ważne, przewidywanych kierunków zmian, w tym potencjału destabilizacji przestrzeni regionalnej.

REFERENCES

- Abdulatipov, R. (2004). *Ėtnopolitologią*. [Ethnopolitology]. Moscow – Sant Petersburg: Piter.
- Astramowicz-Leyk, T., Kordonski, R. (2022). Mniejszość polska w obwodzie winnickim (Ukraina): stan tożsamości narodowej, działalność i możliwości rozwoju. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 13(1), s. 165–178.
- Astramowicz-Leyk, T., Turchyn, Y. (2022). The European Union's Eastern partnership initiative under the polyhybrid aggression of the Russian Federation. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 13(2), s. 151–165.
- Babiński, G. (2004). *Metodologia a rzeczywistość społeczna. Dylematy badań etnicznych*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Balík, S. (2021). *Dobrodružství historické interpretace. The Adventure of Historical Interpretation*. Praha: Masaryk University.
- Balzacq, T., Léonard, S., Ruzicka, J. (2016). Securitization revisited: theory and cases. *International Relations*, 30(4), s. 494–531.
- Błahut-Prusik, J. (2018). Pomędzy bezpieczeństwem, sekurytyzacją a językiem. *Politeja*, 2, 53, s. 74–87.
- Bodio, T. (red.). (2014). *Kaukaz Północny: elity, reżimy, etnopolityka, bezpieczeństwo*. Warszawa: ASPRA-JR.
- Browarek, T. (2018). *Uwarunkowania polityki etnicznej państwa polskiego po 1989 roku*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Brubaker, R. (2005). The „Diaspora”. *Ethnic and Racial Studies*, 28, 1, s. 1–19.
- Buzan, B., Woever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chałupczak, H., Zenderowski, R., Baluk, W. (2015). Polityka etniczna: próba teoretycznej konceptualizacji. W: H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.). *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej* (s. 23–96). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Dubin, B. (2006). Simulierte Machtundzeremonielle Politik. Elemente der politischen Kultur in Russland. *Osteuropa*, 3, s. 19–32.
- Dulak, M. (2024). Poland's Governmental Response to the European Green Deal: Discursive Strategies prior to the Russian Invasion of Ukraine in February 2022. *Politics in Central Europe*, 20(1), s. 169–191, DOI:10.2478/pce-2024-0007.
- Dvorak, J., Burkšienė, V., Sadauskaitė, L. (2019). Issues in the implementation of cultural heritage projects in Lithuania: the case of the Klaipėda region. *Cultural Management Science and Education*, 3, 1, s. 23–37, DOI:10.30819/cmse.3-1.02.
- Everett, J. (2025). Truth and Reconciliation in Post-Conflict Ukraine. *Politics in Central Europe*, 21(1), s. 133–159, DOI:10.2478/pce-2025-0006.
- Fijałkowski, Ł. (2012). Teoria sekurytyzacji i konstruowanie bezpieczeństwa. *Przegląd Strategiczny*, 1, s. 149–161.

- Flynn, M. (2007). Renegotiating Stability, Security and Identity in the Post-Soviet Borderlands: The Experience of Russian Communities in Uzbekistan. *Nationalities Papers*, 35, 2, s. 267–288.
- Gil, A. (2022). Pierwsza próba Krymu między Ukrainą a Rosją (1989–1997). *Language, Culture, Politics. International Journal*, 1, s. 219–230.
- Gil, A. (2022a). Stosunki Ukrainy z Węgrami po 2014 roku. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 19, 4, s. 183–196.
- Hale, H.E. (2008). *The Foundations of Ethnic Politics. Separatism of States and Nations in Eurasia and the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heinemann-Grüder, A. (2007). Ein Schritt vorwärts, zwei zurück. Vom Ethnofederalismus zum „Russland der Russen”. *Osteuropa*, 11, s. 135–162.
- Holzer, J. Mareš, M. (2018). *Challenges to Democracies in East Central Europe*. New York: Routledge.
- Janusz, G. (2011). *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jentsch, C., Nickel, M. (2004). Die Qual der Dumawahl. Wahlbeobachtung in Tatarstan 2003. *Osteuropa*, 1, s. 8–16.
- Kaszuba, M. (2023). The concept of war of the Russian Federation. Military instruments in the Russian power policy in 2014. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 14(2), s. 153–168.
- Kaszuba, M., Stempień, M.S. (2022). Terrorism in post-Soviet space. Comparative analysis of the phenomenon in the former Soviet republics after 2014. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 13(1), s. 93–110.
- Każmierczak, D., Laskowski, M. (2024). Social cohesion in hybrid conflicts. Cases of migration crisis at the Polish-Belarussian border and migration flows from Ukraine. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 15(2), s. 117–132.
- Kelley, J.G. (2004). *Ethnic politics in Europe: the power of norms and incentives*. Princeton: Princeton University Press.
- Kiklewicz, A. (2022). Pragmatic aspects of street protests discourse (exemplified with protests in Belarus in 2020). *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 13(2), s. 297–317.
- Kokšarov, N. (2001). *Dialog ku'ltur i ètnopolitika. [Dialogue of cultures and ethnopolitics]*. Sant Petersburg: Piter.
- Kolstø, P. (red.). (2018). *Nation-Building and Ethnic Integration in Post-Soviet Societies. An investigation of Latvia and Kazakhstan*. New York: Routledge.
- Kosienkowski, M. (2014). Naddniestrze a bezpieczeństwo Ukrainy. *Securitologia*, 1(19), s. 93–104.
- Kosmarskaà, N. (2003). Russkie diaspory: naučnyj diskurs i nizovye vospriatià. [Russian diasporas: scientific discourse and considerations]. *Diasporas*, 4, s. 45–67.
- Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*. Baltimore: John Hopkins University Press.

- Lizińska, W., Kisiel, R., Danileviča, A. (2024). Zjawisko depopulacji jako problem rozwojowy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 15(2), s. 67–88.
- Madyarbekova, A., Kilybayeva, P., Abildayev, A., Suleimenova, G. (2025). Development of the Eastern Partnership Policy: Mechanism and Problems of Implementation. *Politics in Central Europe*, 21(1), s. 109–132, DOI:10.2478/pce-2025-0005.
- Meļķe, Z. (2024). Why It Did Not Work: Structural Problems Behind Unsuccessful Return Migration in Latvia. *Central and Eastern European Migration Review*, 13, 2, s. 161–177, DOI: 10.54667/ceemr.2024.17.
- Mikheieva, O., Jaroszewicz, M. (2024). Editorial Introduction: Migration Dynamics, Trajectories and Policies in the Context of Russian Full-Scale Aggression against Ukraine. *Central and Eastern European Migration Review*, 12, 1, s. 115–126, DOI:10.54667/ceemr.2023.16.
- Minkina, M. (2022). The relations of the Russian Federation with the West between 1991 and 2014. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 13(2), s. 111–124.
- Mironowicz, E. (2007). *Białoruś*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO.
- Nečiporenko, O., Nysanbaev, A. (2005). *Rossija i Kazachstan v XXI veke. Opytmodernizacionnychreform. [Russia and Kazakhstan in the 21st Century. Experience of modernization reforms]*. Novosibirsk: NGU.
- Olędzka, J. (2024). Russian soft power as an instrument of influence on Belarus. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 15(2), s. 103–116.
- Poniedziałek, J. (2022). Eastern and Central European ethnicism in the light of Western studies on nation and nationalism. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 13(1), s. 111–126.
- Poppe, E., Hagendoorn, L. (2003). Titular Identification of Russians in Former Soviet Republics. *Europa – Asia Studies*, 55, 5, s. 771–787.
- Sadohin, A., Šabaev, Ū.P. (2005). *Ėtnopolitologija. [Ethnopolitology]*. Moscow: MGU.
- Saracino, D. (2024). The European Union's Response to the Refugee Movements from Ukraine: The End of the Solidarity Crisis. *Central and Eastern European Migration Review*, 13, 2, s. 179–200, DOI: 10.54667/ceemr.2024.06.
- Sawiński, Z. (2024). Misja Survey Data Harmonization in the Social Sciences a potrzeba nowego paradygmatu w badaniach porównawczych. *Studia Socjologiczne*, 4(255), s. 5–25.
- Sovoskul', S. (2001). *Russkie novogo zarubeżja. [Russians of the new abroad]*. Moscow: Nauka.
- Stelmach, A., Lorenc, M., Łukaszewski, M. (red.). (2018). *Kultura polityczna. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM.
- Starodubtseva, A. (2023). The „Russian World” concept in the Ukrainian media discourse: some of the key narratives. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 14(2), s. 139–152.
- Szyszlak, E. (2015). *Etniczność w kontekstach bezpieczeństwa. Mniejszość romska w Republice Czeskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Szyszlak, E. (2015a). Sekurytyzacja problematyki mniejszości narodowych i etnicznych w Europie Środkowo-Wschodniej. W: H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania*, (s. 103–118). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Tavadov, G. (2004). *Ètnologià*. [*Ethnology*]. Moscow: MGU.
- Tiškov, V. (2013). *Rossijskij narod: istorià i smysl nacional'nogo samopoznani*. [*The Russian people: history and state of national consciousness*]. Moscow: Nauka.
- Turaev, V. (2004). *Ètnopolitologià*. [*Ethnopolitology*]. Moscow: MGU.
- Wierzbicki, A. (2008). *Etnopolityka w państwach Azji Centralnej. Między wspólnotą obywatelską a polityczną*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Wierzbicki, A. (2018). *Rosja dla Rosjan: nacjonalizm rosyjski i etnopolityka*. Warszawa: ASPRA-JR.
- Wierzbicki, A., Karolak-Michalska, M. (2016). *Mniejszość rosyjska w etnopolityce państw Europy Wschodniej i Azji Centralnej*. Warszawa: WDNPUW.
- Vlasenko, S., Honiukova, L. (2024). Role of Central Executive Authorities in the Formation and Implementation of the State National Memory Policy in Ukraine. *Politics in Central Europe*, 20(3), s. 437–461, DOI: <https://doi.org/10.2478/pce-2024-0019>.
- Zenderowski, R. (2015). Polityka etniczna – próba (re)konceptualizacji. W: H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek (red.). *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania*, (s. 25–49). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Zisserman-Brodsky, D. (2003). *Constructing Ethnopolitics in the Soviet Union: Samizdat, Deprivation and the Rise of Ethnic Nationalism*. London: Palgrave Macmillan.